

Jaarverslag Libellengroep 2015

Uit voorlopige cijfers van de Vlinderstichting blijkt dat 2015 niet alleen geen goed vlinderjaar was maar ook een vrij slecht libellenjaar. Voor Eemland geldt min of meer hetzelfde. De natte augustusmaand heeft zeker een rol gespeeld. De meeste libellen zijn in onze omgeving te vinden op de Stulp. Er werden daar minder libellen geteld dan vorig jaar en ook iets minder soorten.

Ook dit jaar vonden we weer twee gevlekte witsnuitlibellen. Verder zagen we 20 venwitsnuitlibellen, de helft van vorig jaar. Beide libellen staan op de Rode Lijst aangemerkt als kwetsbaar.

Er is echter ook goed nieuws. Waren we voorgaande jaren al blij met een (1) koraaljuffer, nu vonden we er 16 bij het Pluismeer. Misschien ontstaat er wel een populatie want we zagen een paring.

Bij het Gentianenven op De Stulp zagen we drie zeldzame tengere grasjuffers. Bij De Wiek op het Landgoed Pijnenburg inventariseerden we er tien. Daarnaast zagen we hier 19 andere soorten, meer dan vorig jaar. Ook in het Nonnenland vlogen meer soorten. In beide gebieden waren we echter ook met meer ogen aanwezig.

Net uitgeslopen grote keizerlibel (foto Alma Dijkgraaf)

Inventarisaties

De Libellengroep was in 2015 onderdeel van de Vlinderwerkgroep van IVN Eemland. Meestal werd door de weeks, apart van de rest van de Vlinderwerkgroep geïnventariseerd. Vlinders die we zien worden wel meegenomen en andersom worden bij de inventarisaties van de

Vlinderwerkgroep ook de libellen geteld. Zo ontstaat een redelijk volledig beeld van de vlinders en libellen in een groot deel van Eemland.

Soorten en aantallen die we zien hangen uiteraard af van de aanwezigheid van een soort en van het seizoen, oftewel, zijn ze er überhaupt, en zo ja, op dit moment? Het aantal mensen dat kijkt en de frequentie waarmee geteld wordt zijn belangrijk. Vrijwel alle libellen – de winterjuffers vormen een uitzondering - leven als imago twee weken tot twee maanden. Soms mis je soorten, soms zijn er dubbeltellingen. Ook de weersgesteldheid op het moment van inventarisatie (temperatuur, bewolking, windkracht) speelt een rol. Sommige libellen kunnen ook aardig zwerven. Kortom, de cijfers zijn omgeven met onzekerheden.

Dit seizoen zijn we als Libellengroep weer vaak op De Stulp geweest en in het Nonnenland. Iets minder vaak waren we op De Wiek. De Vlinderwerkgroep als geheel bezoekt verder regelmatig het Monnikenbos, De Stompert, een deel van de Vliegbasis Soesterberg, De Paltz, het Soesterveen en incidenteel Op Hees en de Lange Duinen.

Glassnijder bij het Nonnenland, ei leggend (foto Dick Nagelhout)

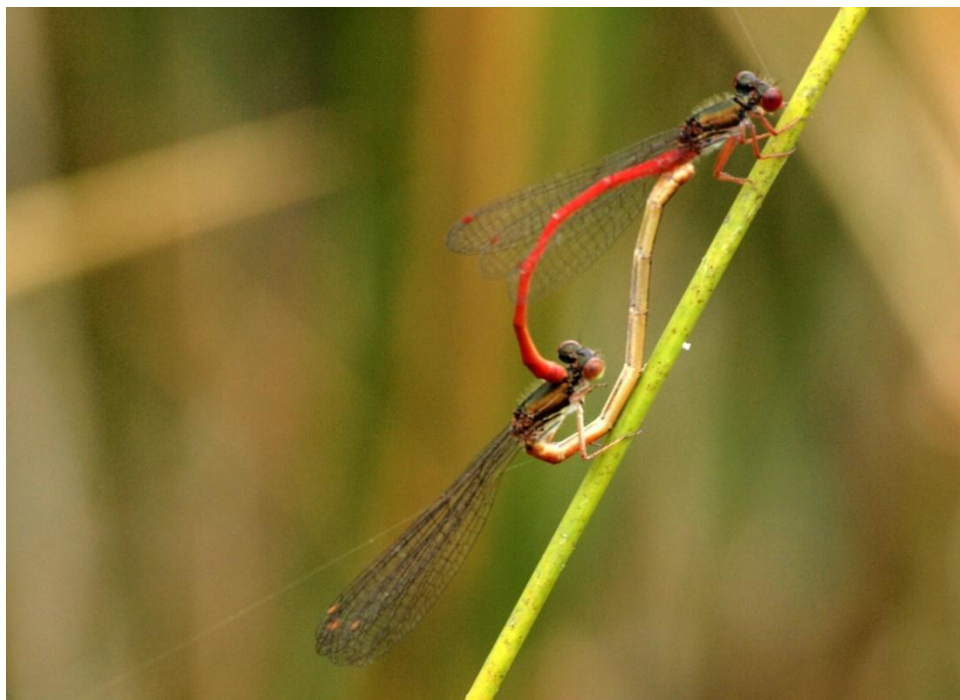
De Stulp en het Nonnenland in Baarn

Op De Stulp is in 2015 ongeveer evenveel gemonitord als in 2014 (zie tabel). Desondanks zagen we minder libellen, maar dat was ook de landelijke trend. In 2015 troffen we op De Stulp 25 soorten libellen aan, iets minder dan vorig jaar, maar dat was waarschijnlijk ook een uitschieter.

Libellen op de Stulp gezien door Libellengroep en Vlinderwerkgroep als geheel

	Aantal bezoeken	Aantal libellen	Aantal soorten
2012	22	2370	22
2013	18	2700	22
2014	24	2840	27
2015	23	2400	25

Bij De Stulp zijn voor libellen drie gebiedjes met name interessant, de oevers van en de heide en bomen langs het Pluismeer, de natte heide rond het Gentianenvan en het tussen deze locaties gelegen Biezenven. Bij het Pluismeer zagen we 17 soorten, bij het Gentianenvan 19 en bij het Biezenven 10. In het gehele gebied zagen we 25 soorten. Hoewel de afstand tussen Pluismeer en Gentianenvan nog geen kilometer is, zijn er toch verschillen in populaties. Noordse, ven- en gevlekte witsnuitlibel (de laatste twee staan als kwetsbaar op de Rode Lijst!) zaten bij het Gentianenvan. Bij het Pluismeer zien we ook geen zwarte heidelibellen en tengere pantserjuffers. Vrijwel altijd zien we daar smaragdlibellen, maar dit jaar niet.

Koraaljuffers, paring (foto Dick Nagelhout)

Tot dit jaar zagen we bij het Pluismeer af en toe een koraaljuffer. Dit jaar werden we aangenaam verrast door 16 exemplaren, waarbij een paringswiel. Zou hier een populatie komen? In bijlage 1 wordt een korte schets gegeven van de historie van (libellen rond) het Pluismeer. Het is duidelijk dat het Pluismeer een dynamisch gebied is. Bij het Biezenven zagen we dit jaar beduidend minder soorten libellen dan vorig jaar. De populatie venwitsnuitlibellen bij het Gentianenvan is t.o.v. het voorgaande jaar gehalveerd (nu 20). Dit is ongeveer evenveel als in 2013 en aanzienlijk onder het niveau van 2012.

Het Nonnenland is ook dit jaar zes keer bezocht. We telden er 19 soorten. Het totaal aantal soorten dat we inventariseerden in Baarn in de gebieden die door Staatsbosbeheer worden beheerd, kwam op 26, dat is drie minder dan vorig jaar.

Natuurgebieden in Soest

De Wiek is een nieuw natuurontwikkelingsgebied op het Landgoed Pijnenburg aan de westrand van Soest. Hier hebben we dit jaar vier keer geïnventariseerd en kwamen we 20 soorten tegen waaronder 10 tengere grasjuffers.

Vlakbij De Wiek ligt het Soesterveen. Dit is het laatste hoogveengebiedje in Utrecht en het meest westelijk gelegen hoogveen van Nederland. Hier lag het accent van de Vlinderwerkgroep dit jaar op de nachtvlinders en het gebied blijkt zeker 300 soorten te tellen.

Op zoek naar de zeldzaam geworden argusvlinder – overigens niet gevonden - kwamen we in het gebied Wieksloterweg (grofweg tussen De Wiek, de Boerenstreek en het Soesterveen) nog acht soorten libellen tegen.

De Vlinderwerkgroep inventariseert verder op regelmatige basis een aantal bos- en heidegebieden aan de zuidrand van de gemeente Soest, zoals De Paltz, een deel van de Vliegbasis Soesterberg en De Stompert. Er komen bijzondere soorten dagvlinders voor, zoals kommavlinder en geelsprietdikkopje, maar ook tientallen zeldzame nachtvlinders. Voor libellen zijn deze gebieden wat minder interessant. We zien er minder dan 10 soorten per gebied en steeds dezelfde: vooral heidelibellen, grote keizerlibellen en paardenbijters. In het Monnikenbos aan de oostkant van Soest komt een klein ven voor. Dit jaar zagen we er 12 soorten waaronder kleine roodoogjuffers.

Jonge vuurjuffer (foto Dick Nagelhout)

De zandverstuivingen in De Soester Duinen zijn bij libellen niet erg in trek, hoewel er enkele plekken in de Lange Duinen voorkomen waarin het een groot deel van het jaar nat is. Aan de zuidrand van de Lange Duinen bevindt zich sinds eind 2008 op een voormalig bedrijfsterrein het 1000-bomenbos. Hier liggen ook enkele plasjes. Deze maken het gebied zo aantrekkelijk voor libellen dat we er in 2014 toch 17 soorten tegenkwamen. Bij één miniem plasje kwamen alle vijf soorten Nederlandse pantserjuffers voor! Helaas lagen de plasjes dit jaar maandenlang droog en bleef het aantal soorten in de Soester Duinen – ondanks een min of meer zelfde aantal bezoeken - beperkt tot 10.

Een heel ander soort gebied ligt aan de oostkant van Soest tegen de Eem. Hier zijn in 2014 ter hoogte van de Amersfoortse waterzuivering 20 soorten geteld. Dit jaar bleef de teller staan op 16. We vinden er onder andere grote aantallen variabele waterjuffers, een paar weidebeekjuffers en enkele grote roodoogjuffers en vroege glazenmakers.

In totaal hebben we in Soest en Baarn bijna 4200 libellen geteld, ruim 600 minder dan vorig jaar. Het gaat hier om 30 soorten, drie minder dan vorig jaar. Dat is ongeveer de helft van de in Nederland zich voortplantende soorten. De belangrijkste gebieden in Eemland vallen landelijk gezien, op een schaal van 1-5, in de midden categorie qua talrijkheid en aantallen soorten.

Tengere pantserjuffer (foto Dick Nagelhout)

Bij de aantallen soorten moet bedacht worden dat sommige soorten libellen echte zwervers zijn. En dat geldt niet alleen de libellen die het bijvoeglijk naamwoord al in de naam hebben staan, zoals zwervende heidelibel en zwervende pantserjuffer. De mannetjes kunnen dan een afstand van tientallen kilometers overbruggen. Alleen als je jarenlang dezelfde soort op een plek tegenkomt kun je spreken van een vaste populatie.

In een aparte spreadsheet (op aanvraag verkrijgbaar) wordt een handzaam overzicht gegeven naar soort libel, aantal en gebied.

En wat zagen we nog meer?

Dagvlinders uiteraard. Naast de vele atalanta's, citroenvlinders en andere witjes zagen we ook wat minder alledaagse vlinders, zoals het groentje en het heideblauwtje op de Stulp, en de oranje luzernevlinder en het bruin blauwtje in het Nonnenland. Ook kwamen we talloze nachtvlinders tegen. Naast heel veel gamma-uilen en gewone heispanners ook bijvoorbeeld een

zeldzame vlekdaguil op De Stulp. Verder enkele - weinig in Utrecht voorkomende - bruine daguilen in het Nonnenland. En – we zouden hem bijna vergeten - de tweevleekoogbladroller bij het Pluismeer.

Oranje luzernevlinder (foto Alma Dijkgraaf)

Vooraf in het Nonnenland vonden we vrij veel sprinkhanen, maar ook bijvoorbeeld ringslangen en levendbarende hagedissen. In alle gebieden tenslotte zagen we reeën die we ook weer netjes hebben ingevoerd op waarneming.nl.

Plannen

De Vlinderwerkgroep wordt met ingang van 2016 ‘omgebouwd’ tot de Werkgroep Libellen en Vlinders van IVN Eemland. Dit houdt in dat we libellen ook in de weekenden gaan inventariseren, zodat meer mensen hierbij aanwezig kunnen zijn. Uiteraard zullen we ook de vlinders blijven volgen. Het gebied rond het Soesterveen gaan we met vergunning van Natuurmonumenten wat intensiever onderzoeken op de aanwezigheid van libellen. Daarnaast gaan we naar een aantal andere gebieden buiten de hiervoor genoemde, zoals De Lieberg in Eemnes en Buitenzorg en Groeneveld in Baarn.

We zullen vooral letten op maanwaterjuffer, venglazenmaker, metaalglanslibel, vuurlibel en zuidelijke heidelibel. Ze zaten hier en/of ze zitten in de buurt.

Verder willen we nauw samenwerken met Vlinders Eemland, lees Violet Middelman en Remco Vos, de coördinatoren van de Vlinderwerkgroep van IVN Eemland van 2011-2016.

15 januari 2016; Dick Nagelhout, met medewerking van Jelly Lamsma, Alma Dijkgraaf, José Dekker, Violet Middelman, Remco Vos en Kees Goudsmits

Bijlage

De historische dynamiek van het Pluismeer en de aanwezigheid van libellen

Het Pluismeer is in het verleden aardig onderzocht op de aanwezigheid van libellen. Het is wel leuk om eens te kijken naar de historie. In de loop der jaren is het karakter van het Pluismeer een paar keer veranderd en mede daardoor zijn er veranderingen opgetreden in de populatie libellen. Hierbij putten we uitgebreid uit een verslag van Kees Goudsmits **1)**

Rond 1880 werd volgens IVN-bronnen een brede geul gegraven in de drassige heide. Dit is jarenlang een sierven geweest. In de archieven van EIS is te vinden dat in 1935 een smaragdlibbel werd waargenomen. Vermoedelijk zag de omgeving wit van het veenpluis, vandaar de naam. In de jaren '50 worden maanwaterjuffers gezien en in het begin van de jaren '70 venglazenmakers en venwitsnuitlibellen. Rond 1975 vond een grote verandering plaats. Er werd een kalkzandsteen fabriek opgericht. Men loosde afvalwater in het Pluismeer en kalkhoudend afval werd op de oevers gestort. Begin van de jaren '80 werden tengere pantserjuffers en geelvlekheidelibellen gezien. In 1983 werden grote aantallen koeien uitgezet met een grote mestproductie tot gevolg. Tengere pantserjuffers, venwitsnuitlibellen en venglazenmakers verdwenen weer.

Bloedrode heidelibbel met karakteristieke basisvlek aan de vleugels (foto Dick Nagelhout)

Het jaar 1995 vormde een nieuw keerpunt. Het fabrieksterrein werd gesaneerd. Het Pluismeer werd gebaggerd en verder uitgegraven, waarbij een deel van het oostelijk gelegen hoogveen werd gespaard. Een groot deel van het aanliggende bos werd gekapt zodat er minder bladeren in het Pluismeer terecht kwamen en er minder schaduw optrad. Het aantal koeien werd teruggebracht. Verder werd jaarlijks maximaal 5000 m³ kalkrijk water opgepompt. Venwitsnuitlibellen en tengere pantserjuffers verschijnen weer.

Gewone oeverlibellen, zwervende en bruinrode heidelibellen en platbuiken zijn dan nieuw voor het gebied maar naar verwachting zouden deze geleidelijk verdwijnen.

Na 1997 ziet Kees Goudsmits hoge aantallen watersnuffels, gewone pantserjuffers, viervlekken en zwarte heidelibellen en lage aantallen azuurwaterjuffers, vermoedelijk doordat het nu een relatief zuur en voedselarm ven geworden is.

De laatste jaren worden door de Libellengroep bij het Pluismeer geen venwitsnuitlibellen of noordse witsnuitlibellen gezien, noch zwarte heidelibellen en tengere pantserjuffers. Wel zijn er veel bloedrode heidelibellen. Dit duidt er op dat het Pluismeer wat voedselrijker is geworden. Uit de scriptie van Henk van Tongeren en Alma Dijkgraaf 2) valt dit ook af te leiden. Mogelijk dat het inlaten van gebufferd grondwater het vrijkomen van opgeslagen voedingstoffen heeft bevorderd. En de mesttoevoer door koeien maakt het er niet beter op.

Venglazenmakers, kleine roodoogjuffers, zwervende pantserjuffers, maanwaterjuffers en zwervende heidelibellen zien we hier niet. De platbuik komt in bescheiden mate voor, maar gewone oeverlibellen en bruinrode heidelibellen daarentegen zijn zeker niet verdwenen. Ook zien we vrij veel azuurwaterjuffers en bruine winterjuffers. De laatste waren 25 jaar geleden nog zeldzaam in Nederland maar zijn nu algemeen.

Mooi verdeeld over de oever kwamen we dit jaar trouwens 16 koraaljuffers tegen, waarbij twee in paring. Een hoopvol teken voor de toekomst!

In de loop der tijd zijn al met al zo'n 35 soorten gezien bij het Pluismeer, meer dan de helft van de soorten die in Nederland voorkomen.

1) Kees Goudsmits (2002). De libellenfauna van het Pluismeer. Zeist.

2) Henk van Tongeren & Alma Dijkgraaf (2013). Natuurgebied De Stulp door de facetogen van een Juffer.